



דף שבועי

היחס בין התפילה והתשובה בימים הנוראים

שלמה שפר

כמו שנאמר (יר' לא:ז): "הַשְּׁבִי וְאָשׁוּבָה כִּי אֶתָּה ה' אֱ-לֹהֵי".³

וכך כתב הרב אליהו דסלר בהתייחסו לנושא התשובה:⁴

סוד קבלת תשובה כזו ע"י הקב"ה, טמון הוא בכח התפילה. כבר אמר א"ז גאון ישראל זצ"ל בכתביו, שאף שלאחר החורבן ננעלו שערי תפילה, בדוק ומנוסה שעדיין ישנה תפילה אחת שנוענית בכל עת ובכל מצב והיא תפילה לסייעתא דשמיא ברוחניות. ועוד כתב הוא ז"ל (במכתביו שב"אור ישראל" סי' יד) שזוהי העצה היחידה לבקוע טמטום הלב, זהו ה'פתיח כחודו של מחט' שבו הולכים לקראת הש"ת.

אולם נראה שיש בתפילה דבר נוסף, שבא להכין את האדם לקראת ימי הדין והמשפט בראש השנה וביום הכיפורים.⁵ כידוע, עניין חשוב בעולמה של התפילה הוא ההרגשה של המתפלל שהוא עומד לפני ה', קרוב אליו ויכול לפנות אליו ולשפוך שיחו. כיצד עושים זאת? על מה לחשוב ומה לדמיון, כיצד להתרכז ומה לכוון? דברים הרבה נאמרו בזה, בהלכה ובאגדה, אך לענייננו נביא רעיון מרכזי אחד מדברי המב"ט בספרו "בית א-להים":⁶

ואפשר שהורו לנו כאן עיקר מעקרי התפלה, והוא שלא ישים אדם מגמת פניו כשמתפלל שתשמע תפלתו... ואם כן מה שאמרו כעבד שקבל פרס מרבו, הוא שיחשוב בעצמו כאלו כבר נענה, כי לא היתה תכלית התפלה כדי שיענה, אלא להורות שאין בעולם למי שראוי להתפלל אלא לא-ל ית', ולהכיר שהוא חסר מכל וכל בזה העולם, ואין מי שימלא חסרונו אלא הוא ית', ומספר לפניו חסרונותיו, להורות זה הענין, וסוף השכר לבוא, אבל לא שתהיה התפלה לתכלית השגת המבוקש, שנראה שאם היה יודע שלא יהיה נענה באותה התפלה לא היה אומר אותה.

בפיוט הידוע "ונתנה תוקף", שנוהגים לאומרו בקהילות רבות בראש השנה וביום הכיפורים, נאמר: "ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה". מקור הדברים הוא בירושלמי:¹ "אמר ר' לעזר שלשה דברים מבטלין את הגזירה קשה, ואילו הן: תפילה וצדקה ותשובה".

התשובה הרי היא במוקד הימים האלו, שכן "אע"פ שהתשובה והצדקה יפה לעולם, בעשרה הימים שבין ראש השנה ויום הכיפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר: 'דְּרָשׁוּ ה' בְּהַמָּצָאוֹ' (יש' נה:ו).² אך מהו עניינה של התפילה לכאן? מה המשמעות המיוחדת שיש לה בימים הנוראים? בפשטות היה נראה להסביר, שהכוונה בתפילה היא לבקש על הצלחת עבודת התשובה שאנו עסוקים בה כדי לזכות לכפרה וטהרה. וכמו שמצינו ברכה מיוחדת על כך בתפילה בכל יום – "השיבנו אבינו לתורתך וקרבתך מלכנו לעבודתך והחזירנו בתשובה שלמה לפניך". ברוח זו כתב רבינו יונה בספרו "שערי תשובה" כאשר הוא מונה את עיקרי התשובה:

העיקר החמשה עשר התפלה. יתפלל אל השם ויבקש רחמים לכפר את כל עונותיו, שנאמר (הו' יד:ג): "קָחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֵל ה' אֱמָרוּ אֵלָיו כֹּל תְּשׂא עֵוֹן וְקַח טוֹב וְנִשְׁלַמָּה פְּרִים שְׁפָתֵינוּ". קחו עמכם דברים – זה ענין הוידוי. אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב – זה ענין התפלה... ועוד יתפלל בעל התשובה אל השם למחות כעב פשעיו וכענן חטאתיו, ושיחפוץ בו וירצהו ויעתר לו כאשר אם לא חטא, כענין שכתוב בדברי אליהוא על בעל התשובה אחרי היסורים (איוב לג:כו): "יִעְתָּר אֶל-אֱ-לֹהֵי וַיִּרְצָהוּ", כי יתכן להיות העון נסלח ונפדה מן היסורים ומכל גזרה, ואין לה' חפץ בו, ומנחה לא ירצה מידו, ותאות הצדיקים מן ההצלחות להפק רצון מהשם ושיחפוץ בהם...ועוד יתפלל בעל התשובה אל ה' תמיד שיעזרהו אל התשובה,

3 שערי תשובה, שער ראשון אותיות מא-מג.

4 מכתב מאליהו, ח"ד עמ' 77.

5 הרב דוד כהן, ראש ישיבת חברון, כתב על כך בצורה מעמיקה ובהרחבה בספרו מזמור לדוד, חלק ג', מאמר כא, ומעט שבמעט מדבריו הבאתי כאן בעניין זה.

6 שער התפילה, פרק ב.

* הרב שלמה שפר, רב הקמפוס, אוניברסיטת בר-אילן.
1 תענית פרק ב, ה"א, ס"ה ע"ב ובשינויים קלים גם בקהלת רבה, בבואשית רבה ובפסיקתא דרב כהנא.
2 רמב"ם, משנה תורה, הלכות תשובה פרק ב ה"ו.



בו יתברך כאלו הוא נקרב אליו שכל אשר הוא תולה באחר הוא נקרב נמסר אליו, ולפיכך התפלה היא עבודה גמורה אל השם יתברך.

וכן כתב גם הרמח"ל בספר "דרך ה'":⁹

ענין התפילה הוא, כי הנה מן הסדרים שסידרה החכמה העליונה הוא, שלהיות הנבראים מקבלים שפע ממנו, יתברך, צריך שיתעוררו הם אליו, ויתקרבו לו, ויבקשו פניו, וכפי התעוררותם לו כן יימשך אליהם שפע, ואם לא יתעוררו – לא יימשך להם. והנה האדון, ברוך הוא, חפץ ורוצה, שתרבה טובת ברואיו בכל זמניהם, והכין להם עבודה זו דבר יום ביומו, שעל ידה יימשך להם שפע ההצלחה והברכה, כפי מה שהם צריכים לפי מצבם זה בזה העולם.

ההתקרבות אל ה', הבאה מתוך עבודת התפילה, יש בה בכדי לפתוח את הלב למעשה התשובה, ומשום כך היו מקומות שהיו מקדישים לתפילה מקום מרכזי בימי אלול וכעדותו של המאירי ב"חיבור התשובה"¹⁰:

ובדרש אמרו ז"ל על עניין היותו קרוב, שראוי לכל להשתדל קודם ראש השנה בהפצור תפילות ובהערת תשובות כדי שייכנס בראש השנה בטהרת הלב, ומזה נהגו במקומות לקום בלילות ולקבוע תפילה בבית הכנסת בכל שני וחמישי של אלול, כדרך שעושין הכל בעשרת ימי תשובה בתחנונין ובדברי כיבושין.

הרי לנו, שהתפילה מביאה לידי תחושת התלות בקב"ה, ותחושת התלות מביאה לידי קרבת האדם אל א-לוהיו, והקרבה אל ה' מביאה לידי תשובה והתשובה מביאה לקרבת א-להים אל האדם.

גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר: "שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֶ-לֹהֶיךָ" (הו' יד:ב). ונאמר: "וְלֹא-שִׁבְתֶּם עֲדֵי נְאֻם ה'" (עמוס ד:ו ועוד), ונאמר: "אִם תָּשׁוּב יִשְׂרָאֵל נְאֻם ה' אֵלֵי תָשׁוּב" (יר' ד:א), כלומר אם תחזור בתשובה בי תדבק. התשובה מקרבת את הרחוקים, אמש היה זה שנאווי לפני המקום משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד.¹¹

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

לאור היסוד הזה הוא מסביר עוד עניין חשוב בנושא התפילה:

ובזה יתורץ דבר קשה בענין התפלה. שנראה דבר בלתי הגון ונאה לשאול שאלה אחת כמה פעמים, כי לפני מלך בשר ודם אם ישאלו ממנו דבר א' פעמים או שלש, יחרה לו על השואל, כי אם היה רוצה המלך להשלים לו שאלתו בפעם הראשונה או השניה היה משלים חפצו, ואם כן ההפצר הוא דבר מותר ומזיק להשאלה, ואנחנו מתפללים לא-ל בכל יום ערב ובקר וצהרים תפלה אחת, י"ח ברכות שתקנו, וגם כי אין אנחנו נענים ברובם, אין אנו נמנעים מלאומרם בכל יום. אלא שכוונת התפלה היא להכיר ולהורות כי אין בעולם למי שראוי להתפלל כי אם לא-ל ית', שהוא אדון לכל העולם ושנחנו חסרים מכמה דברים המוזכרים בתפלה, ואנו זוכרים אותם לפניו, כדי שנכיר שאין מי שיכול לספק צרכינו ולהצילנו מכל צרותינו כי אם הא-ל ית' ועליו אנו משליכים יהבנו, ואנחנו יוצאים ידי חובותינו בהתפלל על הכונה הזאת, וה' הטוב בעיניו יעשה, אם לקבל תפלתנו אם היא הגונה אם לאו.

מתוך דבריו למדנו על עיקרה של התפילה שהיא הרגשת התלות של האדם בקב"ה והידיעה שאילו לבדו ראוי להתפלל ומידו הרחבה והפתוחה אפשר לקבל את מחסורנו ובקשותינו. באחת משיחותיו אמר על כך מ"ר הרב אהרן ליכטנשטיין⁷:

על האדם להבין כי קיומו העכשווי תלוי על בלימה, על חוט של חסד שמשוך מאת הקדוש ברוך הוא, ושעתידו מותנה בחסדי שמים, שלהם הוא מצפה ועבורם הוא משווע. אין בושה בהכרה בתלות ואין בה שמץ של כניעה למציאות אכזרית כפויה, אין לנו אלא קבלה בשמחה של חסות גואלת. תחושה שהאדם מסוגל להסתדר לבד, ואפילו רצון להסתדר לבד, גם אם הינם עטופים מעטה דתי הנועץ ברצון לרומם את הפן הטרונסצנדנטלי שבריבונו של עולם, ולשחררו כביכול מלדאוג לנו ולזוטות שאיפיותנו, אינה אלא איוולת ושחצנות. השקפה זו הינה נורמטיבית. המצליח, כנכשל, אמור להיות רווי הרגשת "אין לנו להישען אלא על אבינו שבשמים", ולדבק בהשתדלות ייאמר: "כִּי הוּא הַתָּן לָךְ לֶחֶם לְעֲשׂוֹת חֵיל" (דב' ח:יח).

הידיעה הזו, שהיא קודמת לתפילה אך גם מתחזקת בשעת התפילה, מסייעת להביא את האדם לקרבה גדולה יותר אל בוראו בכל הווייתו, ולא רק בשעת העמידה לפניו בתפילתו. המהר"ל בספרו "נתיבות עולם"⁸, כאשר הוא מדבר על כך שכל הנמצאים צריכים אליו ותלויים בו, הוא מוסיף:

שכל ענין התפלה שהוא מתפלל אל השם יתברך לפי שהוא צריך אל השם יתברך נתלה בו ית' ואין קיום לו בעצמו כי אם בו יתברך ולכן מתפלל אליו על כל צרכו, וכאשר האדם נתלה

7 בתוך: "שברון לב ותמהון לבב" – הרהורים על עבודת ה' במודרנה, עלון שבות בוגרים יד (תשס"א).

8 נתיב העבודה, פרק ג.

9 חלק ד פרק ה אות א.

10 משיב נפש, מאמר ב' פ"א.

11 רמב"ם, משנה תורה, הלכות תשובה, פרק ז הלכה ו.